

KUTYANYAK

Egy tanyasor települése és közösségi élete

JUHÁSZ ANTAL

Kutyanyak Ópusztaszer (1973 előtt Sövényháza) község határában egy közel 7 km hosszú tanyasor meggyökeresedett népi elnevezése. A tanyasor sajátos települési helyzete, jellege, megnevezése már a hatvanas években fölkellette figyelmemet. Először 1968-ban jártam *Kutyanyakon*, utána 1974 tavaszán, majd 1982 telén végeztem anyaggyűjtést és gyűjtéseimet 1992 nyarán egészítettem ki. A terepmunka, a térképek és a levéltári források tanulmányozása megerősítettek abban, hogy a tanyasor települése és közösségi élete érdemes az önálló vizsgálatra.

A tanyasor településtörténete és megnevezésének eredete

A tanyasor a Pallavicini-féle hitbizományi uradalom birtokában lévő földeken, az 1850-es évek első felében keletkezett. Kialakulása kapcsolatos az uradalmi dohánykertészségek feloszlásával illetve szétverésével.

Ismert, hogy Bécs 1851-ben bevezette a dohányértékesítés állami monopóliumát. Zsilinszky Mihály, Csongrád megye monográfusa írja, hogy Pallavicini őrgróf a kertésztelepeket „résztint az elárusítás nehézségei miatt, résztint azon feszült viszony miatt, mely a dohányos kertészek és az uradalmi tisztek között kifejlődött”, szüntette meg.¹ A kertészségek felszámolását Palásty József uradalmi inspektorra bízta, aki a döntést kegyetlen szigorral hajtotta végre. 1851 őszén utasította a haszonbérelő kertészeket a telepek elhagyására. Akik ellenszegültek, azok feje fölül leszedték a háztetőt és kilakoltatták őket. Zsilinszkytól tudjuk, s azóta a néphagyomány alapján többen megírták, hogy az elkergetett dohánykertészek bosszút esküdtek Palásty ellen és 1851. november 28-án meggyilkolták.² A kertésztelepek felszámolása a jószágigazgató halála után folytatódott, s nagyobb részük – az anyási, a hantházi és több más kertészség – ezután, 1852–53-ban vált néptelenné. Az elűzött dohánykertészek egy csoportja a Bánságba vándorolt, mások a közeli Kömpöc pusztán, ismét mások az uradalom majorjaiban és a szomszéd községekben (Algyőn, Mindszenten) kerestek életlehetőséget.

¹ Zsilinszky M. 1900. 434.

² Zsilinszky M. 1900. 435., Tömörkény István: Hányódó kincsek. In: Homokos világ. Bp. 1910. 79–86., Czirik Sándor: A Palásti-cset. Somogyi-könyvtári műhely, 1974. 3. 356–357., A történeti monda egy változatát magam is közöltem: Sándorfalva története és népelete. Kiadja Sándorfalva Nagyközség Tanácsa, 1978. 450. A népi emlékezet hitelét megerősíti az algyői plébánia halotti anyakönyve, mely szerint Palásty József jószágigazgató 1851. november 28-án „rablók által agyon lövettet.”

Több idős parasztember emlékezett rá, hogy *Kutyabont* kertészség elűzőtt lakóit telepítette az uradalom a vizsgált területre: „*Baks felé volt egy ilyen település, mint Kutyanyak, azt Kutyabontnak nevezték. Most is vannak ott kopolyakutak. ... Onnan elkergették a népet. Dohánykertészők vótak. Utána itt adtak nekik haszonbérös földet.*” (Zsótér Antal sz. 1887.) „*Apámnak az anyja emlégette, úgy hítták: Kutyabont. Most is mögvannak még a kútgödrök. Nem akartak eljönni onnat. Este összeszödték őket a pandúrok. ... Az uraság lebonttatta a tetejét, összelükette a falakat a bérösökkel.*” (Zsiga Lajos, sz. 1902.)

Kutyabont nevű kertésztelep nem szerepel a 19. századi statisztikákban és népességi összeírásokban, de helyét jelöli Boros Frigyes 1858. évi térképe, *Pr/édiium*) *Kutyabont* megnevezéssel.³ Bakstól É-ÉNY-ra, a Dongér mellékén terült el. (1. ábra) Fekvése alapján úgy látjuk, hogy *Dongér* kertészséggel azonosítható, ahol 1850-ben 61 házban 414 lakos élt.⁴

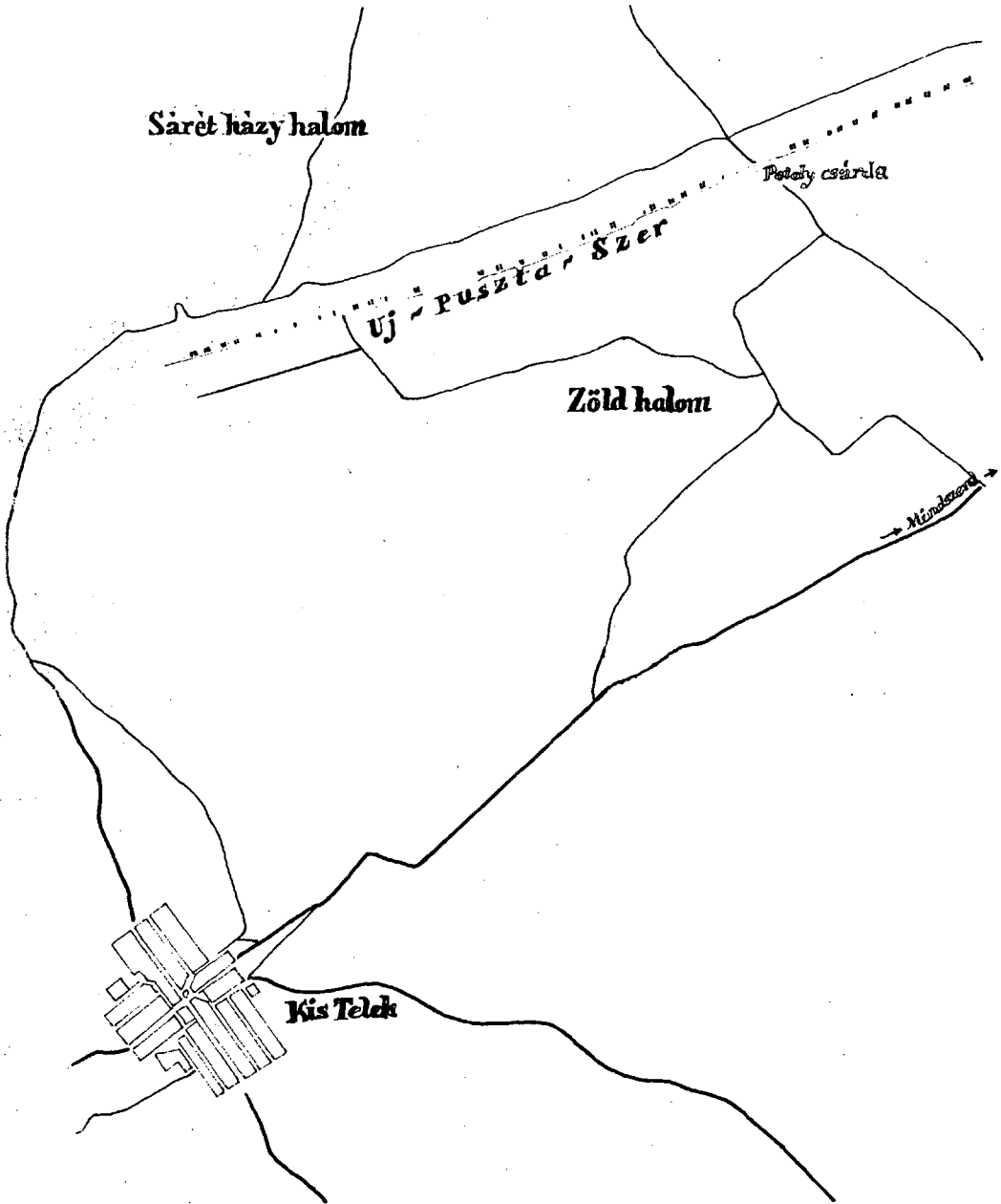
Néhányan úgy emlékeztek, hogy a *Kutyabonthoz* közeli *Szentgyörgy* kertészetéről szélnek eresztett családok is megtelepedtek *Kutyanyakon*. *Szentgyörgy* a kis kertésztelepek közé tartozott: 21 házban mindössze 153 lakója volt (1850). Egyik adatszolgáltatónk (Gyapjas József, sz. 1895) arra is emlékezett, hogy anyja, aki 1853-ban látta meg a napvilágot, volt *Kutyanyak* első szülöttje.

A *Kutyabont-Dongérről* és *Szentgyörgyről* elűzőtt dohánykertészek letelepedésének körülményeit a Pallavicini uradalom – sajnos, igen hiányosan fennmaradt – iratanyagából ismerjük. Az uradalom a Szeri puszta és a Felső vagy kecskeméti Pusztaszer határán fekvő majorsági földjéből 1853 tavaszán adott haszonbérbe több száz holdat, 3 esztendőre (1853. április 1-től 1856. március 30-ig). Egy-egy bérlő egy tagban 6 hold (1200 négyszögöles) szántóföldet, fél hold házhelyet, kaszálónak 2 hold semlyéket és 2 hold kiszáritott rétet, tehát összesen 10,5 hold földet kapott. A bérbeadó megengedte 8 ökör vagy tehén és 4 sertés tartását és kötelezte a haszonbérlőket 3, de legkevesebb 2 „jó karban lévő” ló tartására. A szerződésnek ez a kikötése arra mutat, hogy az uradalom igavonó állatokkal rendelkező, önálló gazdálkodásra képes parasztokat kívánt a bérbeadott földekre telepíteni. Földtelen ember, házatlan zsellér bérlőnek való befogadását a szerződés 5. pontja megtiltotta. Az építkezés vagyis a megtelepedés segítésére 80 pengőforintot adott egy-egy bérlőnek, ám ezen a jogcímen az épületek a bérbeadó tulajdonába kerültek.

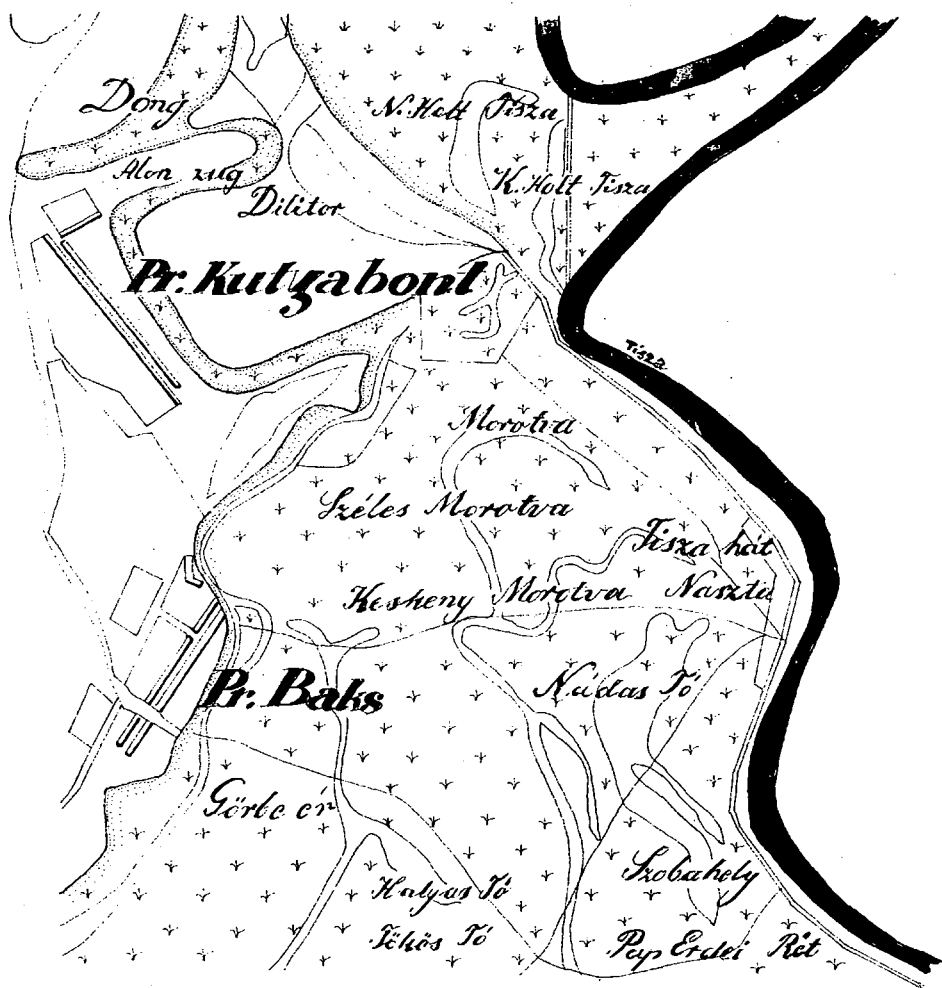
³ Csongrád megyei Levéltár (CsML/, Szentes: CsmT 57. Boros Frigyes: Situations Plan des rechtseottingen Percsona – Szegediner Consortiums in der Csongráder V. Theiss fluss Section.

⁴ Palugyay I. 1855. 469–470.

térkép



térkép



A bérlők évi 6 pengőforint haszonbért fizettek, ezenkívül kötelesek voltak évente 2 mázsa jó minőségű dohányt, 6 pozsonyi mérő megrostált rozst leadni, 50 fát ültetni, 3 nap hajtővadászaton részt venni, 20 napot kézi munkával (vagy minden 3 kézi nap helyett 1 szekeres napot) az uradalom által megkívánt időben és helyen dolgozni, az uradalomnak aratni és nyomtatni, végül a földek mentén a határárkokat gondozni és fákkal körülültetni. A bérlő a haszonbér biztosítására minden ingó és ingatlan javait lekötötte.⁵

A haszonbérleti szerződés feltételei arról tanúskodnak, hogy az uradalom ragaszkodott az 1848-ban megszűnt jobbágyvilág robotjához, kötelezte bérlőit bizonyos mértékű dohánytermesztésre és igyekezett aratásra, nyomtatásra, hajtővadászatra olesó munkaerőt biztosítani. Ugyanakkor a faültetés és az árkok gondozása, különösen ezen a homokos talajú vidéken, a bérlőknek is hasznára váló követelmény volt. Szeged városának egyidejű és későbbi haszonbéri szerződéseivel összevetve, az uradalom több terhet rótt haszonbérlőire, mint a város.

A fennmaradt 13 haszonbérleti szerződésből tudjuk, hogy a Huszka, Kósa, Laczkó, Pap, Törköly, Tóth, Vigh, Vödrédi és Zsótér család fölmenői tartoztak az első megtelepülők közé. A bérbeadott földeken kibontakozó tanyasort az egykorú irások Újpusztaszernek, lakóit újpusztaszerinek tüntetik föl. Így jelöli ezt a határrészt a II. országos katonai adatfelvétel 1861–63 között készült térképe is.⁶ A kisteleki templomban 1857. július 29-én, az uradalmi földön lévő dóci kápolnában 1858 júliusában keresztelték az első újpusztaszeri újszülöttet. Kisteleken 1860-ban már 14 újpusztaszeri csecsemőt kereszteltek és a szülők lakóhelyét a pap egy ízben így jegyezte be az anyakönyvbe: „Kutyanyak”, egy másik alkalommal: Kutyanyak alias Új Pusstaszer. A dóci plébánián a megtelepedés utáni évekből 1866-ban keresztelték a legtöbb újpusztaszeri újszülöttet: 13-at.⁷

⁵ CsML, A Pallaviciniek mindszent-algyői uradalmának iratai 1769–1944. Szerződések 7., 8. doboz.

⁶ II. katonai adatfelvétel: Section 59. Co1. XXXVI.

⁷ Kisteleken Zsótér János és Apró Anna Lajos nevű fiát, Dócson Joannes Vödrédi és Veronica Vincze Stephanus nevű fiát keresztelték először. Kisteleken 1860-ban a következő újpusztaszeri házaspárok gyermekeit keresztelték: Bózó János – Poloska Terézia, Sebők János – Gyurkó Erzsébet, Vörös Ferenc hortulanus – Kovács Rozália, Földi József – Tóth Erzsébet, Berta Imre – Halasi Veronika, Lajos Lajos – Vödrédi Ágnes, Vödrédi István – Megyeri Anna, Márton György – Sipka Anna, Pázsit Antal – Gyurkó Erzsébet, Bagán István – Sutús Erzsébet, Jenei István – Kurucsai Anna, Földi István – Gál Veronika. Az 1866-ban Dócon megkereszteltek szülei: Vödrödi Ferenc – Lajos Mária. Csókási Antal – Vér ... Sipka József – Vigh Aloysia, Túri Antal – Gyapjas Anna, Szécsényi Antal – ?, Varga Pál – Korom Erzsébet, Tóth István – Mezei Mária, Bozó József – Poloska Terézia, Balázs Balázs – Laczkó Rozália, Mezei Károly – Fekete Julianna, Sipka Mihály – Varga Anna, Lajos Lajos – Vödrödi Ágnes, Farkas János – Szabó Apollónia.

A szentesi levéltárban megleltük Dongér és Baks kertészség 1850. évi összeírásának rovatos íveit. Ezek szerint a Huszka, Kovács, Pap, Szécsényi, Varga nevű családfők Dongérről (vagyis *Kutyabontról*), a Bagán, Jenei, Kecskeméti, Kismárton, Korom, Kovácsa, Laczkó, Lajos, Papp, Sipka, Tóth, Törköly, Vigh nevű családfők Baks elűzött kertészi közül származtak *Kutyanyakra*.⁸

A tanyákkal betelepült sövényházi határrész Újpusztaszer elnevezése a 20. század második felére teljesen feledésbe merült, minden emlékező a *Kutyanyak* megnevezést használja. Sövényháza 1882. évi kataszteri térképe a tanyasort a Kis Zer névvel jelöli, amely ma is a dűlő hivatalos elnevezése. Sajátos, hogy ebben a névben megőrződött a Szer helynév eredeti, késő középkori forrásokban írt *Zer* alakja. A térképek közül a III. katonai felmérés (1881) tünteti föl először – az „Új Pusztaszer” helynévvel együtt – a *Kutyanyak* megjelölést.

Miért és kik nevezték el így a tanyasort? – 1968-ban egyik legidősebb adatszolgáltatóm mondta: „*Csúfolták a sort: olyan görbe, mint a Kutyanyak. Ezért maradt rajta, hogy Kutyanyak.*” (özv. Huszka Ferencné, sz. 1892). A tanyasor ÉK-i, Baks felé nyúló vége valóban kis görbületet képez. Más vélemény: „*Azé’ mer’ az (ahonnan eljöttek) Kutyabont vót, ez mög lögyön Kutyanyak. Még a térképön is úgy van...*” (Zsiga Lajos, sz. 1902). „*Kutyabontról jöttek ide, onnan nevezték el, hogy lögyön Kutyanyak.*” (Vedrédi Lajos, sz. 1881) Érdekes adalék: „*...úgy hallottam, hogy az ezernyolcszázas években (...) ott elástak egy kutyát. Nagy szél fúj, aztán nem túl mélyre ásták, lehordta a szél a homokot és kilátszott a kutyának a feje meg a nyaka.*” (Olajos Sándor, sz. 1935).

Föltehetően analógiás népi névadással van dolgunk. Valószínűbb, hogy a névadás alapja az ittélők *Kutyabontról* való származása.⁹ Maga a *Kutyabont* földrajzinév is népi eredetű, hiszen az összeírásokban a kertészség *Dongér* néven szerepel. Az analógiás névadásban szerepe lehetett a különben nyílegyenes tanyasor északkeleti vége kis görbületének, de az elásott kutyából való eredeztetést utólagos, naív népetimológiának tartjuk. Meglehet, hogy a megnevezést a környéken lakók kezdetben csúfoló céllal emlegették – ahogy egy adatszolgáltatónk emlékezett –, de ez már évtizedek óta feledésbe merült. A *Kutyanyak* olyan általánosan ismert, az ottlakók által is szelvében használt megnevezés, mint bármely más dűlő- és határnév a községben, pl. *Zöldhalom, Rontószél, Erzsébettelep, Pitricsom*.

A földrajzinév-kutatás számára tanulságos, hogy a népi név teljesen kiszorította a használatból a terület hivatalos megnevezését. Ebben szerepe lehet annak, hogy a

⁸ CsML, A Csongrádi cs. kir. Megyehatóság iratai, Népszámlálási iratok, csongrádi járás 1850. IV. B. 151

⁹ Ezen a véleményen volt Inczei Géza, a táj földrajzineveinek kiváló kutatója is. L. Inczei G. 1958. 118.

Kutyanyak helynév érdekes, épp ezért könnyen megjegyezhető, sokkal inkább mint a szokványos Újpusztaszer.

Emlegetik, hogy a hitbizomány birtokosa vadállományának védelme érdekében parcellázta fel a birtokhatárán lévő földeket. Ez is szerepet játszhatott a bérbeadásban, vagy talán inkább abban, hogy éppen a kecskeméti Pusztaszerrel határos földsávot adta haszonbérbe. *Kutyanyak* északkeleti vége egyébként mindössze két-három kilométerre esik az elpusztított *Kutyabont* kertésztelep helyétől.

Visszatérve a haszonbérbe adott földek benépesülésére, 1857-ben 20 tanyában 26 családot és 158 személyt vettek számba Újpusztaszeren.¹⁰ A bérbeadás és megtelepedés után négy évvel tehát az elkergetett *kutyabonti* és *szentgyörgyi* kertészcsaládoknak csak a kisebb hányada lakhatott *Kutyanyakon*. Számos kertészcsalád bizonyára a haszonbérlet nehéz föltételei miatt keresett másutt boldogulást. Föltűnő, hogy 8 nap-számos is élt a tanyasoron.

Az 1860-as évek elején 49 tanya volt a soron, s a dűlőút és a Szerről Félégyházára vivő ún. *kis országút* kereszteződésénél állt a Pataki csárda.¹¹ (2. ábra) A *kis országúton* Félégyházára jól tudtak piacozni a soriak, bár az út eléggé homokos volt. 1881-ben a térképész a csárda helyén már a „*kutyanyaki iskolát*” jelölte.¹² A csárda iskolának történő átépítését bizonyosan a tanyasor népességszaporulata tette szükségessé. A már elnéptelenedett tanyai iskolát a környékén úgy emlegették: a *kutyanyaki „csárdaiskola.”* Az iskola telkén a hatvanas évek második felében még megvolt egy maradványa a csárda nagvistállójának, amely a Szeged – Félégyháza – Pest közötti postakocsijárat lóváltása számára épült. Az istállót a helyi termelőségvetkezet vezetői bonttatták le.

A tanyasor keleti, régebben települt részét *Öregkutyanyaknak*, röviden szólva, *Öregnyaknak*, Kistelek felé eső szakaszát *Kiskutyanyaknak* vagy *Kisnyaknak* emlegetik. A kettő között a *kutyanyaki* (kis-zeri) iskolánál van a határ.

A 3 éves bérleti idő lejárta utáni haszonbéri föltételekről nem került elő írott forrás, adatszolgáltatóink viszont egyöntetűen úgy emlékeznek, hogy az uradalom 16 holdas darabokban adta bérbe a földeket, amit egy *numerusnak* neveztek. Minden *numerushoz* – vagyis 16 hold szántóhoz és kaszálóhoz – ugyanakkora területű legelő tartozott, melyet az elterjedt több évszázados határhasználatot követve közös használatban tartottak. Az egész *numerushoz* tartozó 16 – némelyek szerint 12 – holdnyi legelő tehát „*eszmei*” tulajdon volt, amire – mint alább részletezzük – meghatározott

¹⁰ CsML Szentés, A csongrádi cs. kir. Megyehatóság iratai. Népszámlálási iratok 1857. Szegedi járás, Sövényházi község.

¹¹ Forrásunk a II. katonai adatfelvétel hivatkozott térképszelvénye, a csárda jelölése: „Potoky csárda”.

¹² III. katonai felmérés 5364/3-as szelvénye.

számú jószágot hajthatott ki a haszonbérlő. Eszerint az uradalom az 1853. évi bérbeadáshoz képest megnövelte az egy-egy haszonbérlésre jutó, magánhasználatú földterületet: 10 és fél holdról 16 holdra. Nem tudjuk, hogy a kutyanyaki numerusok megállapítása mikor történt. Két legidősebb, az 1880-as években született adatközlőnk is csak a 16 holdas numerusra emlékezett, amiből arra következtetünk, hogy apáik gyermekkorában – az 1860-as években – már így alakult a haszonbérletek osztása. Ez is megerősíti azt a következtetést, hogy az uradalom önálló kisparaszt gazdaság megteremtésére alkalmas földterületet juttatott haszonbérlőinek. A haszonbéres föld nagyobb részét Kis-Zeren, a felsőpusztaszeri határtól délre elnyúló, hosszú, keskeny parcellákban mérték ki. Ahol a dűlőben vízállások voltak, ott a szántó és a kaszáló kisebb-nagyobb részét más dűlőben – pl. *Hosszúháton*, a *Rétben* vagy *Halesz* határreszen – kapta meg a bérlő.

A visszaemlékezések szerint azonban nem volt mindenkinek egész numerusa, sőt a századelőn a kutyanyakiak többsége fél numerus, vagyis 8 hold haszonbéres földet művelt. Ahol az egész numeruson két család osztozott, ott egy földel alatt laktak, de külön-külön lakásban. A *ház-pítar* (szoba-konyha) vagy *ház-pítar*-kamra tagolású házzal egy végbe épült a másik, két vagy három osztatú lakóház. Kamra nem volt minden tanyán, az ételmezt és a terményt többnyire a nádtetős padláson tárolták. Két család egy végbe épült hajlékát hosszú háznak emlegetik. Istállót és disznóólat a telken külön építettek. Több példát tudunk rá, hogy két férfi testvér, vagy sógorságban lévő két férfi és családja lakott egy földel alatt, tehát a numerust örökösödés folytán osztották meg. Ma már az emlékezet nyomán nem lehet kideríteni, hogy a múlt század második felében voltak-e fél numerusos haszonbérlők – vagy a visszaemlékezésekből ismert kép a bérletek két-két testvér közötti megosztása révén állt elő. Annyi bizonyos, hogy a fél numerusok további osztódását az uradalom igyekezett akadályozni. A fél numerus arra a fiúgyermekre maradt, aki szülei tartását, gondviselését vállalta. Gyapjas József szülei fél numerust bírtak. Tizenketten voltak testvérek, de öten neveledtek fel. A 8 hold órá szállt, mert ő lett szülei gondviselője. A több gyerekes családok házas fiataljai a közeli uradalmi birtoktesteken juthattak *árendás* földhöz, vagy cselédnek szegődtek.

A 19. századi térképek és a visszaemlékezések egybehangzó tanulsága szerint minden tanya a dűlő északi, kecskeméti Pusttaszer felé fekvő oldalán épült, így a tanyák házsort alkottak, de nem utcát. Az út másik oldalán, a házzal szemközt gyakran a *takamányosnak* volt a helye és ott épült a *dohánypajta*. Többen a disznóólat is oda építették. Idősebbek a háztelket *első földnek*, az út túlsó oldalán fekvő térséget *hátsó földnek* emlegették.¹³ Ha odamennek, ma úgy mondják: „*Kimögyünk a*

¹³ Bálint S. 1976. 218.

takarmányosba.” A lakóház, istálló és a takarmányos, egyéb melléképületek ilyen térbeli megosztása azonban nem általános.

Századunk harmincas éveiben az út másik, dél-délkeleti oldalán is épültek tanyák, többségük *Kiskutyanyakon.* Így a tanyasor néhány szakasza az 1940–50-es évekre valóságos utca képét öltötte. Többen a tanyasort utcának is említik, pl.: „*Hosszú ez az utca, van vagy hét kilométer.*” Vagy: „*Ezön az uccán a lovak hasig jártak a vízbe, míg föl nem tötöttük.*” A dűlőút délkeleti oldalán azonban máig is kevesebb tanya van.

A haszonbért terményben állapították meg. Úgy emlékeznek, holdanként 1 mázsa búza volt az *árendájuk,* ettől a föld minősége szerint volt kisebb-nagyobb eltérés. Cséplés után kellett az uradalom pusztaszeri majorjának magtárába beszállítani a földek egész évi árendáját.

Az 1880-as években, 1900 táján, majd az 1920. évi XXXVI. törvénycikk alapján végrehajtott földbirtokrendezés során a Pallavicini uradalom újabb birtoktesteket adott kishaszonbérbe.¹⁴ A huszas években legrégebb haszonbérlői, akik már több mint hét évtizede használták a földeket, folyamodtak az Országos Földbirtokrendező Bírósághoz (OFB), hogy a bérföldek örök tulajdonukba kerüljenek. Vágyuk 1932-ben teljesült, amikor az OFB határozata alapján az uradalom *Kiszer* és *Pitricsom* határrészen 3060 kat. holdat adott át, vagyonváltság fejében, volt bérlőinek. A vagyonváltságot 25 év alatt kellett, kamataival együtt megfizetniük. 1945-ben természetesen megszűnt váltságfizetési kötelezettségük.

Az 1930-as években a tanyasoron szatócsbolt nyílt, a Kistelekről származó Hell testvérek bognár- és kovácműhelyet nyitottak.

Kutyanyak tanyái az 1940-es évek végére, 1950 tájára értek el a tanyafejlődés csúcására. Az ötvenes évek elején, különösen 1953 nyaráig, nehezen éltek, de nem sokan hagyták el a földeket. Miután megszűnt a beszolgáltatási kötelezettség, a kuláklista és az adóprés, javult a parasztgazdaságok hatékonysága. A tanyasoron mindig igen jelentős volt az állattartás, és az 50-es évek végén, hatvanas évek első felében a szarvasmarha- és disznóhízlalásból sokan szép jövedelemhez jutottak. Sok család felújította lakóházát, többen új tanyaházat építettek. A tanyás gazdálkodás fejlődését, s egyben a tanyasor fejlődését az 1960-61. évi termelészövetkezet-szervezési kampány törte meg.

Táblázatba foglaltuk a sor volt tanyás gazdáit és egykori tanyáik 1992. évi tulajdonosait. Az 1930-50-es évek tanyatulajdonosait a visszaemlékezések, az 1992. évi helyzetet a községi nyilvántartás alapján közöljük.

¹⁴ Az uradalmi földek bérbeadásáról 1. Juhász A. 1989. 197–199.

A kis-zeri (*kutyanyaki*) tanyák tulajdonosai

1930-40-50-es évek	1992	a tulajdonos lakása 1992-ben	mai tanyaszám
Vödrédi Lajos fél num.	elbontották		
Vödrédi Antal fél num.	"		
Huszka János fél.num.	"		
Huszka Ferenc fél.num.	"		
Korom Mihály fél.num.	"		
Hatvani Mihály fél.num.	"		
Hatvani Ferenc fél.num.	"		
Bagi Ferenc fél.num.	Vata Sándor		Kis-Zer 215
Bagi János fél.num.			
Kecskeméti János fél.num.	Kecskeméti János		Kis-Zer 216
Gyapjas Ferenc fél.num.	Kovács Attiláné (Gy. F.lánya)		Kis-Zer 217
Vígh János egy num.	Zsíros László		Kis-Zer 218
Kismárton János fél.num	Kismárton István		Kis-Zer 219
Kismárton Dezső fél.num	Kismárton Dezső	faluban	Kis-Zer 220
Kecskeméti Orbán fél.num.	Kecskeméti Orbán		Kis-Zer 221
Kecskeméti Gáspár fél.num.			
Mészáros Sándor fél.num	ö.Mészáros Sándorné	faluban	Kis-Zer 223
Gyapjas Mihály fél.num.	Katona Sándorné (Gy. M. lánya)	faluban	Kis-Zer 224
Gyapjas József fél.num.	Bagi István	faluban	Kis-Zer 225
Kósa Pál fél.num.			
Kósa János fél. num.	Paragi Antal		Kis-Zer 227

1930-40-50-es évek		1992	a tulajdonos lakása 1992-ben	mai tanyaszám
Papp József	fél.num.	Zai József - Tasi Irén		Kis-Z'er 228
Papp Sándor	fél. num.	Orosz Kornélné	Szeged	Kis-Z'er 229
Székesi Géza	egy num.	ö. Székesi Jánosné Kósa Lajosné	faluban	Kis-Z'er 230 Kis-Z'er 231
Papp Kálmán	egy num.	Papp Kálmán		Kis-Z'er 232
K.Kovács István (majd Sándor fia)	egy num.	Csepregi József	Szeged	Kis-Z'er 233
Keckeméti Gáspár (majd Szilveszter)	egy num	Kátai Sándor	Szeged	Kis-Z'er 236
Zsótér Antal	egy num.	Fehér János		Kis-Z'er 234
Varga Antal	fél.num.			
Varga Mihály	fél.num.	Varga Mihály		Kis-Z'er 238
Keckeméti József	fél.num.	Kósa József (előbbi unokája)		Kis-Z'er 239
Tülkös Pál	fél.num.	Tülkös János Tülkös Pál Túri János	faluban	Kis-Z'er 240 Kis-Z'er 241 Kis-Z'er 244
Vastag István	fél.num.	Soós József		Kis-Z'er 245
Mezei István	fél.num.	Mezei László	Kistelek	Kis-Z'er 246
Sz. Papp Kálmán	fél.num.	Dr. Erdő Sándor	Budapest	Kis-Z'er 247
Sz. Papp Antal	fél.num			
Zsiga Márton	fél.num.	Bereczki Lajosné	faluban	Kis-Z'er 248
Zsiga Lajos	fél.num.	Zsiga Lajos		Kis-Z'er 249
Zsótér Pál	egy.num.	Bagi Lajos (Zsótér Pál veje)		Kis-Z'er 250
ifj. Varga Károly	egy.num.	Bozóki Lászlóné	Szeged	Kis-Z'er 251

1930-40-50-es évek	1992	a. tulajdonos lakása 1992-ben	mai tanyaszám
Kis-zeri iskola	Árpád vezér MGTSZ Túri Károly		Kis-Zer 252 Kis-Zer 253
Papp János egy.num.	Papp Eszter Samodi József	Kistelek	Kis-Zer 254 Kis-Zer 254/a.
Lajos Balázs egy.num.	Lajos Mihály Varga József		Kis-Zer 255 Kis-Zer 256
Zsótér Kálmán fél.num.	Kovács Péter	Pusztaszer	Kis-Zer 257
Zsótér Lajos fél.num.	Zsótér Károly Zsótér Lajos	Kistelek	Kis-Zer 258 Kis-Zer 259
Zsótér István fél.num.	Zsótér István		Kis-Zer 259/a
Nagy István fél.num.	lakatlan		
Varga Pál fél.num.	Goretity József		Kis-Zer 260
Varga István egy.num. (utóbb Tábit Bálint)	Nagy Jánosné	Budapest	Kis-Zer 261
Szécsényi János egy.num.			
Borda István egy.num.	Szvboda Lajos Varga István		Kis-Zer 263 Kis-Zer 264
Varga Péter egy.num.	Varga Péter		Kis-Zer 266
Varga János egy.num.	Dr. Várkonyi Zoltán	Szeged	Kis-Zer 269
Márton (Cigus) János fél.num.	Márton János		Kis-Zer 270
Szabó János fél.num.			
Varga (Ádám) József fél.num.	Papné Tóth Katalin		Kis-Zer 272
Nagy Lajos fél.num.	ö. Nagy Lajosné		Kis-Zer 273
Palatinus István fél.num.	Matos András		Kis-Zer 274
Balogh László egy.num.	Kothencz István Bende Imréné		Kis-Zer 275 Kis-Zer 276

1930-40-50-es évek	1992	a tulajdonos lakása 1992-ben	mai tanyaszám
Öreg Varga Károly egy num.	Szarka Lajos		Kis-Zer 277
Zsótér Antal fél.num.	Horváth József	Kistelek	Kis-Zer 278
Makai József fél.num.	ö. Szabó Istvánné		Kis-Zer 279
Laczkó Gergely fél.num.	Vígh Antal	Kistelek	Kis-Zer 280
Laczkó Ferenc fél.num.	Vígh Antal	Kistelek	Kis-Zer 281
Ormándi Ferenc egy num.	Samódi József	Kistelek	Kis-Zer 282
Papp Antal fél.num.	Papp Antalné		Kis-Zer 283
Papp Dezső fél.num.	Papp Dezső	Heffner-telep (Ópusztaszer)	Kis-Zer 284
Fekete János fél.num.	Fekete János		Kis-Zer 285
Mezei János fél.num.	Világos (Hell) Józsefné Juhász Gyula	Kistelek	Kis-Zer 286 Kis-Zer 287
K. Kovács György egy num. (utóbb Sándor)	Kovács Ferenc		Kis-Zer 288
Zsótér Dávid egy num.	Rácz József	Budapest	Kis-Zer 289
Túri János fél.num.	Katona István, Katona István		Kis-Zer 290 Kis-Zer 291
Szécsényi (Vendel) István fél.num.	T. Tóth Lászlóné		Kis-Zer 292
Apró Ferenc fél.num.	Temesvári Antal		Kis-Zer 273
Jenci Ferenc fél.num.	Jenci Ferenc		Kis-Zer 294
Csókási Antal fél.num.	Romhányi István Szabó Jánosné	Szeged	Kis-Zer 295 Kis-Zer 297
Fülöp Lajos fél.num.	Wolford József		Kis-Zer 298
Kiss József (utóbb Nemes Nagy István) fél. num.	Gazdag Pál	Szeged	Kis-Zer 299
Túri Károly fél.num.	Győri Sándorné		Kis-Zer 300

1930-40-50-es évek	1992	a tulajdonos lakása 1992-ben	mai tanyaszám
Zsótér Frigyes fél.num.	Rutai József		Kis-Zer 301
Fülöp Lajos fél.num.	Fülöp Lajos	Kistelek	Kis-Zer 302
Kecskeméti Péter fél.num.	Róvó István	Kistelek	Kis-Zer 303
Jenei János fél.num.	Jenei János	Kistelek	Kis-Zer 304

Bálint Sándor azt írja, hogy *Kutyanyakon* összesen 62 numerus volt (Bálint S. 1976: 218). A visszaemlékezések nyomán 50–51 numerust tudunk összeszámlálni. Tudjuk, öt-hat évtized múltán az emlékezet téveszthet, ezért írott források híján ma már nehéz kideríteni, hány numerust osztottak ki. Fontosabbnak tartjuk annak a megállapítását, hogy 80-90 évvel a megtelepedés után mindössze 20 kutyanyaki parasztnak volt egész numerusa, fél numeruson viszont 61-en gazdálkodtak. A kiosztott telkek nagyobb része tehát feleződött az utódok kezén, s hallottunk róla, hogy a század elején egész numeruson három testvér is lakott: Kecskeméti János, Gáspár és Orbán.

1992-ben, a termelészövetkezet tulajdonában lévő tanyai iskolát mint lakóházat nem számolva, 80 tanyát tartottak számon *Kutyanyakon*. Mielőtt a tanyák tulajdonviszonyait elemeznénk, vonjuk be a vizsgálatba a Kartográfiai Vállalat legutóbbi felmérését. Az 1961. és 1964. évi felmérés alapján készült térkép a soron 90 tanyát rögzít: *Öregkutyanyakon* 42, *Kiskutyanyakon* 48 tanyát.¹⁵ Amikor a felmérés készült, *Kutyanyak* már túljutott a tanyafejlődés kiteljesedésén. A házbontásokból és a nyilvántartásban hiányzó tanyaszámokból – figyelembe véve néhány új tanyaépítést is – úgy következtetünk, hogy a soron 1950 táján 97–98 tanya lehetett.

A hivatkozott legújabb térkép fontos tanulsága, hogy a dűlőút eredetileg betelepült, északi oldalán 64, a déli oldalán 26 tanya volt. Az úttól délre csak a harmincas évektől építkeztek, valószínűleg attól fogva, miután a haszonbéres földek vagyonszállás révén örök tulajdonba kerültek. Több esetben egy-egy fél numerusos tulajdonos leszármazottja épített házat a dűlőút másik oldalára, hogy ne kelljen más családdal egy földel alatt, közös udvarban laknia. Az ilyenek házrészüket elbontották, úgyhogy „hosszúház” a nyolcvanas évekre hírmondónak sem maradt.

A sor keleti végén 7 tanyából a hatvanas évek végén – hetvenes évek elején elköltöztek vagy kihaltak a tulajdonosok. Utódaikat az erőltetett térszervezés megfosztotta attól, hogy a gazdálkodásból éljenek. Ezeket a tanyákat elbontották, már a

¹⁵ A M. N. Térképészeti Intézet 1963–66-ban sokszorosított térképe. A felmérést az ÁFTI Kartográfiai Vállalat és a Pécsi Geodéziai és Térképészeti Vállalat végezte 1961-ben illetve 1964-ben. Nyomatott, színezett térkép. Móra Ferenc Múzeum Régészeti Gyűjteménye.



1. Dohányszárítás a szabad ég alatt, a háttérben dohánypajta



2. Nádtetős dohánypajta, szélfogóval körülámasztva



3. A *kutyanyaki* iskola felújított épülete a kis országút felől



4. *Kutyanyaki* gazda, kötőféken tartott lóval

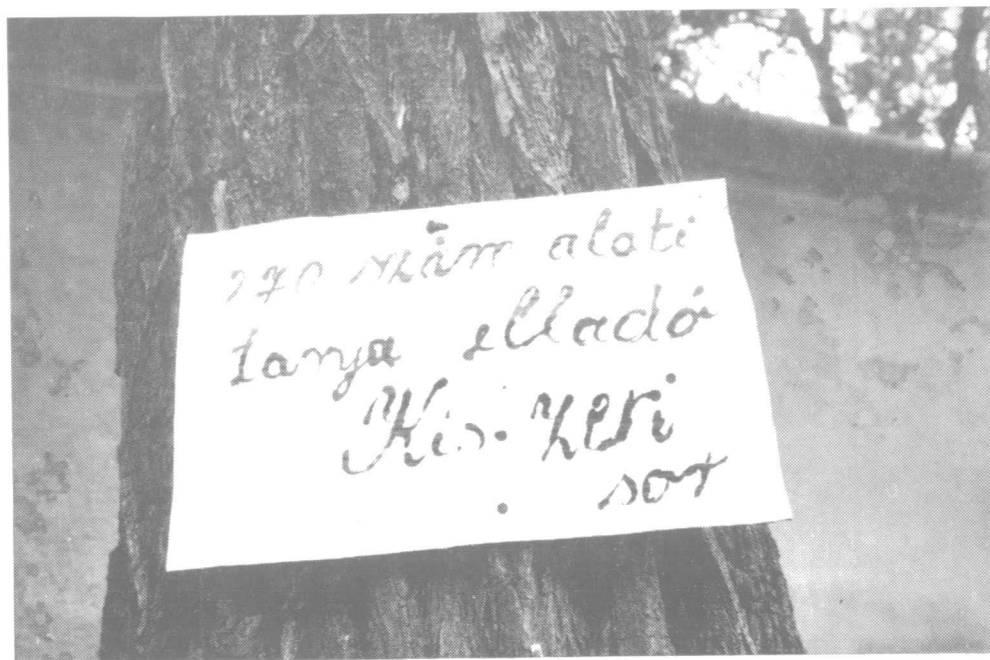


5—6. Kutyanyaki asszonyok és férfiak mise után a templom előtt





7. Idős asszony a nyári konyhában



8. Hirdetmény az iskola melletti akácán
A fényképet Gulyás Miklós készítette 1989-ben

romjuk sem látszik, csak a fák és az elgazosodott udvarok mutatják helyüket. 1992-ben Öregkutyanyakon 31, Kiskutyanyakon 49 tanya állt, tehát valamennyi tanyaabontás Öregnyakon történt. Ez a fejlemény több körülménnyel magyarázható. Öregkutyanyakról több törzsökös család költözött a hatvanas évek óta gyorsan fejlődő Ópusztaszerré, vagy máshová, mint Kiskutyanyakról. Másrészt az öregnyaki tanyákra kevésbé akadt vevő, mert a sor vége távolabb van a falutól, s főként Kistelektől, amely a környék vonzásközpontja. Kiskutyanyak viszont közelebb van Kistelekhez, ahova akár kerékpáron, akár motoron vagy gépkocsin – részint dűlőúton, részint műúton – jó a közlekedés. Az ottani tanyák ezért maradtak meg, illetőleg ha régi tulajdonosuk el is költözött, jobban vevőre találtak.

A kutyanyaki tanyák tulajdonviszonyaiban az utóbbi évtizedekben sok változás történt: 1992-ben a tanyáknak már felében sem a 20. század első feléből ismert tulajdonosok leszármazottai vagy rokonai laktak. 11 tanya tulajdonosának Kisteleken van állandó lakása, 7 tanyának szegedi, 3-nak budapesti illetőségű az új gazdája. A városiak tulajdonában lévő tanyák ún. hobbitanyának tekinthetők, jóllehet van olyan nyugdíjas budapesti házaspár, amely tavasztól késő őszig Kutyanyakon lakik, szőlőt telepített és konyhakerti növényeket termeszt. Mások Baksról, Pusztaszerről, Algyőről települtek a tanyasorra, mert itt a hetvenes években aránylag olcsón lehetett házat vásárolni.

Hét tulajdonosnak a faluban (Ópusztaszeren) van az állandó lakása. Mind öregkutyanyakiak. Tanyáik, több kisteleki család Kiskutyanyakon vásárolt tanyájához hasonlóan, „hétvégi tanya”-nak nevezhetők. Nyáron munka után és hét végén járnak ki a tanyára szőlőt, gyümölcsöt, veteményest művelni, gondozni.

Kutyanyakon az 1960-as évek eleje óta a tanyák száma nem csökkent olyan mértékben, mint pl. a szomszédos Kistelek határában. A tanyasor népessége azonban igen megesappant.

	Kis-Zer népessége ¹⁶
1910	477 lakos
1930	530 ”
1960	384 ”
1970	325 ”
1980	182 ”

¹⁶ Az 1910. és 1930. évi adatok forrása a megfelelő évi népszámlálás statisztikája: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 42. Bp. 1912., Uo. Új sor. 83. Bp. 1932. Az 1960., 1970., 1980. évi jelentéző népesség számát a községi törzskönyvből kaptam. Ezúton köszönöm a Polgármesteri Hivatal munkatársainak szives segítségét.

Az 1949. évi népszámlálás helyi részadatait egyelőre nem ismerjük, de az a tapasztalatunk, hogy Szeged vidékén a tanyai népességfjlődés csúcsa erre az időre tehető. Ezt figyelembe véve az ötvenes évek elvándorlási vesztesége kb. 160–170 fő lehetett. Sok tanyai fiatal *messzimunkára* és bányába ment dolgozni, és közülük számosan új munkahelyükön házasodtak. Ennél is nagyobb elköltözést okozott az 1960. évi kollektivizálás, majd a tanyai iskola bezárása. Kutyanyakon az általános iskola felső tagozatán 1974 őszétől, alsó tagozatán az 1976/77-es tanévtől szüntették meg a tanítást. Akkor még az iskola fenntartásához elegendő számú tanuló járt a tanyai iskolába. Ez az intézkedés is a falusi telek vásárlására és ottani házépítésre sarkallta a fiatal, gyermekes házaspárokat. Számos idős házaspár pedig a hetvenes években szánta rá magát falusi ház vásárlására, építésére, miután családi gyermekük már korábban elköltöztek, s tanyájukat eladták, vagy elbontották. Ezek a körülmények magyarázzák a tanyasor népességének 1970 utáni nagyarányú-csökkenését.

A Kutyanyakon élők többsége ma idős vagy középkorú, kevés a fiatal. Egy tanyára kb. 2 lakos jut. Nyáron viszont a tanyasor lakó népessége lényegesen megnő. Sajátos, hogy az eladó tanyák eléggé vonzóak a környékbeliek és a városiakok számára. Ennek az összetevőit nem vizsgáltuk, de elemzésükre érdemes visszatérni.

Közösen végzett munkák, munkaszervezet

Említettük, hogy a numerushoz meghatározott területű legelő járt. Az uradalom a szomszédos *Zöldhalom* és *Rontó* határrészen biztosított a kutyanyakiaknak pusztát, amit osztatlanul, közösen használtak. Az örökösödés folytán a *pusztarész* idővel aprózódott – ezt nem korlátozta a bérbeadó –, és adták-vették is egymás között. Fölosztani nem lehetett, de számontartották, kinek hány hold pusztarésze volt. Pl. „Az én apámnak vót 23 hold pusztája.” (Kecskeméti Orbán) Akinek egész numerusa volt, az 8 *öregszám* nagyjószágot (szarvasmarhát és lovat), 4 *öregszám* disznót és 40 libát *verhetett ki* a legelőre. Az *öregszám* kétéves vagy idősebb nagyjószágot jelentett és 2 borjú vagy csikó tett ki egy *öregszám*ot. Látható, hogy a legelőre hajtható állatok számára még az első haszonbérleti szerződés feltételéhez igazodott. Aki a pusztarészének megfelelő számú állatot adott ki a legelőre, az nem fizetett *szájbért*. Kihajthattak több jószágot, de azok után kötelesek voltak szájbért fizetni.

Zöldhalmon kb. 300 hold, *Rontón* 5–600 hold kiterjedésű pusztát használtak. A kettő közé ékelődött a *Csikójárás*, melyen az uraság ménese legelt. Az *öregkutyanyakiak* a *Rontószéli pusztára* – gyakrabban úgy emlegetik: *Öregnyaki pusztára* –, a *kiskutyanyakiak* Zöldhalomra, más szóval a *Kisnyaki pusztára* hajtották ki jószágait. Az *öregnyaki pusztán* 500–600 nagyjószág, zömmel szarvasmarha, közte 50–60 ló, a *kisnyaki pusztán* rendszerint 300 nagyjószág – a marhák között 40–50 ló – legelt. Ha

a *kisnyakiak* jószágai nem fértek el a maguk legelőjén, előfordult, hogy a többletet fölhajtották a nagyobb *őregnyaki pusztára*:

Külön gazdaság létesült *Őregnyakon* és *Kisnyakon*. Mindkét gazdaságnak volt elnöke, pénztárosa és csősze. A sori gazdák kora tavasszal, március utolján végezték a puszta tisztítását: lekaszálták a pusztát, elégették az összegyűjtött szármártóvíst. Szent György-nap előtt szombat vagy vasárnap délelőtt, a *baromkútnál* tartották a gulyás-fogadást. Ezt a kanász hirdette ki a hajnali kihajtáskor, aki márciusban már kihajtotta a disznókat a legelőre. Többnyire helybeli szegényparasztot fogadtak pásztornak, bár a *kiskutyanyaki* gazdáknak kisteleki gulyásuk is volt. Akadt olyan pásztor, akit tízszer is megfogadtak, mert elégedettek voltak a munkájával. Ilyenkor áldomást nem volt szokás tartani.

A marhákat Szent György-napján (április 24.) *verték ki* a pusztára. A fejősteheneket naponta hazahajtották. Úgy mondják, a kiverés után „*Három napig kimöntenünk szagatni*.” Általában a *surbankó* fiúkat küldték ki este *szagatni* vágyis a saját tehenüket kiválasztani és hazaterelni a csordából. Három nap elegendő volt, hogy a jószág megszokja a járást. A fiúk kedvelték a *szagatást*, mert szerettek a *kancsikával* (kenderből font ostor, a végén ún. *csapóval*) durrogatni.

A *kinnháló heverőmarháknak* a „remizerdő” mellett *akolt* készítettek. Vastag akácoszlopokat ástak a földbe *ágasnak*, azokhoz *korlátfákat* szögeltek. Éjszakára és vihar esetén akolba terelték a jószágokat. Az akol közelében volt a *baromkút* és a gulyás *cserénye*. A harmincás években *gulyásház* épült, s azután nem volt szükség rá, hogy a gulyás ideiglenes szállásnak cserényt építsen.

„*Szentmihálykor verték szét a kinnhálós marhákat, csikókat, lovakat*”, de *rakodásra* (a gabonakeresztek asztagba hordását nevezték így) bevitték a lovakat a legelőről, ha a szükség megkívánta. Egy nagyjószág után 1 véka (31 liter) búza volt a gulyás bére, amit cséplés után szedett össze, végigjárva a sori tányákat. A bérfizetésnél figyelembe vették azt is, hány hónapig voltak kinn a fejőstehenek a legelőn. Ha a gulyásnak nem volt munkára fogható fia, pásztort fogadott maga mellé.

A kanász március közepe tájától „az első hóig” napfelkeltekor naponta kihajtotta, este hazahajtotta a *csürhét*. Bérét szintén terményben állapították meg. A gazdaság kanászházat építtetett számára a pusztán.

A marhák és a disznók legelőjét nem határolták el a *kutyanyaki pusztán*. Birkát nem engedett a gazdaság a legelőre hajtani – bizonyára azért, mert a behatárolt területű pusztán fontosabb volt a nagy számú szarvasmarha és disznó legeltetése, s mivel a birka után a nagyjószág nem szeret legelni. (Ezért is volt a mezővárosok, faluk határában mindig elkülönített *birkajárás*). A libákat maguk legeltették.

A két legeltető gazdaság felosztása után legeltetési bizottság működött, amely az 1960. évi kollektívizálás után szűnt meg. Kutyanyakon olyan jelentős volt a

marhatartás, hogy a háztáji jószágoknak még azután is, évekig érdemesnek tartották gulyást fogadni.

Azokban a családokban, ahol a szülőknek több nős legényfiuk volt, a mezei munkák egy részét közösen végezték, az apa irányításával. „*Ahol sürgősebb vót a munka, oda möntünk mindnyájan kocsival, lóval. Közösen csináltuk a szántás-vetést, a rakodást (...) Összemöntünk avval a három-négy fogattal, apám odahaza vót mint asztagrakó, mink mög hordtuk hazafele a körösztöket ...*” (Kósa József) A testvérek, apjuk szavára, közösen végezték a *rakodást* – és ha a szükség megkívánta, más munkákat – akkor is, ha nem a tanyasoron, hanem máshol, de a közelben volt a gazdaságuk.

A sógorok, komák, szomszédok hasonlóan kíségtették egymást. *Rakodáskor* volt leggyakoribb a munkatársulás, mivel a megkezdett *asztagot* nem hagyhatták félben. Megbeszélték, melyik nap melyik tanyában *rakodnak* és 3–4 kocsival mindenütt gyorsabban haladt a *keresztek* behordása és asztagba rakása a tanya melletti *szűrűn*. Ez az összefogás élt egészen a técsz-szervezésig.

Előfordult, hogy a gazda átment a szomszédjához ekéért, boronáért, vagy vetőgépet kölcsönkérni. Az eszközkölcsonzést hasonlóval vagy valamilyen segítségmunkával viszonozták.

A gyermekeket minden családban munkára nevelték. „*Amikó odaért a tíz-tizenkétéves korba, gyere kisfiam, vöszünk neköd olyan kisebb kapát, oszt' akkó, segítő nekünk kapáni. Maj' mink is segítünk. Ha nem is olyan jó' kapáta mög, akkó is egy sort hajtott.*” (Kósa József)

A tizenéves fiúk csapatba verődve eljártak a közeli rétre, vízállásokba *tapogatózni*. Az otthon készített *tapogató* hálóval gyakran kilós halakat is fogtak.

A második világháború alatt és utána, a hadifogság miatt számos családból hiányoztak a munkabíró férfiak. Sok asszony *embörmunkát* végzett, pl. maga kaszált. Az átvonuló hadseregek katonái sok tanyából elvitték a lovakat, legfeljebb egy lovat hagytak. Az egy lovas szomszédok szántásra, trágyahordásra stb. összefogtak, az egyedülálló asszonyokat kíségtették az otthonmaradt férfiak. Az ilyen segítség kölcsönmunka volt, nem járt érte fizetség.

A dohánypalánták ültetésekor szintén szokás volt a testvérek, sógorok összefogása, de nem olyan általános mint *rakodáshoz*. Ilyenkor többen napszámosokat fogadtak. Gyakori viszont, hogy decemberben összejártak *dohányt csomózni*. A dohányescsomózás egyben a soron közel lakó testvérek, rokonok és a jószomszédok téli összejövetele alkalmá is volt.

Ősszel, a napraforgó (Heliuss annuus) – Szeged vidékén *tányéricsa* – beérése után szokásos volt, hogy a tanyaszomszédok elmentek egymáshoz *ricát venni*. „*Gyertök mán el ricát venni*” – mondogatták. A tanyaudvaron vastag bötökkel verték ki a

napraforgó *tányérjából* a magot. Főleg fiatalok kedvelték a *ricaverést*, mert dalolásra, ha a családban volt jó *tamburás*, táncra is alkalom adódott.

A társasélet alkalmai

A szomszédok összejártak egymással, leginkább téli estéken, miután a jószágokat megetették-itatták. A házasemberek megbeszélték közös dolgaikat: milyen ára van a jószágnak a vásárokon, milyen termés várható stb., megvitatták az országos politika és környezetük – Sövényháza, az uradalmi majorok, Kistelek, Felsőpusztaszer – történéseit. Közben a gazda bort hozott a kamrából, hiszen minden tanya mellett volt legalább pár száz négyszögöl szőlő. Az asszonyok a kemencepadkán vagy kisszéken ülve varrogattak. A gyermekek a kemence *kuckójából*, vagy az ágyra telepedve hallgatták az idősebbek szavát. A téli szomszédolások voltak a hagyományátadás leggyakoribb alkalmai: ilyenkor hangzottak el azok a betyártörténetek, Rózsa Sándor-mondák, amelyeket több idős embertől alkalmunk volt magnetofonkazettára rögzíteni.

Emlékezetesek az olyan tekintélyes, értelmes gazdáknál tartott összejövetelek, akiknek a szavára odafigyeltek. Ilyen volt K. Kovács György (1847–1929) egész nume-russal bíró gazda, akinek a családja Kömpöcről telepedett Kutyanakra. Unokája úgy emlékezik, a jól befűtött *kisházban* annyira belemelegedtek a beszélgetésbe, hogy kiabáltak az emberek. A húsz-harmincás években felnőtt emberek szomszédolásain már gyakrabban a kártya járta. Csak a férfiak kártyáztak.

A házaspárok általában három-négy közvetlen szomszédal jártak össze. A soron távolabbra csak a testvérséget, sógort, komát, szülőket meglátogatni mentek, de erre ritkábban került sor. A rokonlátogatás szokásos alkalmá farsang *háromnapok*, más néven *húshagyó* és a névnap. A névnapot az 1940-es évek óta kezdik megtartani.

A fiatalok – a környékbeli tanyák fiatalságához hasonlóan – maguk rendeztek házibálákat. Már a 12–13 éves lányok és fiúk összejöttek egy-egy tanyába táncolni: „*Mink Vig Jóska bácsihoz jártunk bálba. Annak vót tamburája. A fiatalság vött neki egy liter bort, kettőt, azért? ő tamburázott. Eljött a tíz óra, gyerekek hazafelé mindönki.*” (Zsótér Istvánné Tülkös Ágnes, sz. 1924). A *gyerökbanda* kis összejövetelei a hagyományok elsajátításának, a táncok, dalok tanulásának az alkalmai.

A nagyobbak – 14-15 éves lányok, 14-17 éves legények – *patkaporos bálba* jártak. Említik *kurtabálnak*, *lopott bálnak* is, de gyakoribb, s a környékén is elterjedt a *padkaporos bál* megnevezés.

Olyan tanyában tartották, ahol a szülők megengedték a házi mulatságot. Nem mindenki járult hozzá, hogy a bútorokat a szobából kirakodják. Volt a soron néhány tanya, ahol sűrűn, rendszeresen tartottak padkaporos bált: *Öregkutyanyakon* Papp József, *Kiskutyanyakon* a Márton (ragadványnevén *Cigus*) család tanyájában. Rendszerint kis földű parasztok engedték át házukat bálozásra – kevés fizetség járt érte –, de

az is szerepet játszott, volt-e családban legény vagy nagylány, és a szülők kedvelték-e az éjszakába nyúló mulatságot.

A legények hívták meg a lányokat: „*Halod Julcsa, vasárnap bál lössz Cigsnál. Gyertök a bálba!*” Télen, nyáron csak vasárnap tartottak házibálat. Ugyancsak a legények gondoskodtak *muzsikásról* és borról. Összeadták a pénzt 20-30 liter borra, hogy mindenkinek jusson, amennyi jólesik. Ősszel és télen este felé kezdődött a bál, miután az állatokat otthon ellátták. Húsz-huszonöt, alkalmanként harminc fiatal is összejött. Régebben, századunk első évtizedeiben *tamburás* volt a *muzsikás*, utóbb hegedűs. A padkaporos bálakon rendszerint egy szál zenész muzsikált, mindig a sorról vagy a közeli tanyáról való paraszzenész.

Kétlépésös csárdást jártak: frissest és lassút. Egyesek emlékeznek a *kutyakocgósra*: „*kettőt lépett (a legény) erre, aztán kocogtatta...*” (Vö.: Bálint S. 1957: I. 859, *kutyakopogós* címszó).

Nyáron szabad ég alatt tartották a bálát. *Kiskutyanyak* alatt terült el *Zöldhalom* puszta. Asztalokat, padokat vittek ki a gyepre, csapra ütöttek egy kishordót. Már délután öt óra tájban szólt a muzsika, táncoltak. Ahol nem volt a közelben tánra alkalmas füves térség, ott nyáron a tanyaudvaron táncoltak. Ilyenkor asszonyok is elmentek megnézni a fiatalok táncát. Este felé sok legénynek haza kellett mennie a lovakat, marhákat megetetni.

Télen a *padkaporos bál* éjfélig, az éjfél utáni órákig is eltartott. Szokás volt, hogy a legények hazakísérték a lányokat a bálból. A legények között adódott összeszó-lalkozás, előfordult verekedés is. Hallottunk róla, hogy egy ízben négy *kiskutyanyaki* legény beállított az *öregkutyanyaki* Papp-tanyába, ahol már javában mulattak. A két legénybanda között szóváltás keletkezett, majd öltre mentek. Az esetnek híre ment és a csendőrök utána ellenőrizték, tiltották az engedély nélküli bálakat. A *lopott bál* elnevezés föltehetően onnan származott, hogy lopva, vagyis engedély nélkül tartották.

Padkaporos bálba főleg azok a fiatalok jártak, akik még nem kerültek legény-sorba, illetőleg nem számítottak nagylánynak. A parasztfiatal az általánosan elterjedt megítélés szerint akkor számított legénynek, ha maga kaszált – rendszeren tizenhét-tizennyolcadik évében –, s azután járhatott kocsmai bálba. Előtte a legények kinézték maguk közül. A lányok pedig azután mehetek kocsmai bálba, amikor maguk sütöttek kenyeret. Ily módon a tanyai házibálat a legényélet és a nagylánykodás afféle előiskolájának is számítottak. Ott tanultak meg a tanyai fiatalok táncnótára csárdást járni, ott sajátították el a viselkedés elemi szabályait. A legények, nagylányok is elmentek még *padkaporos bálakba*, de a katonának besorozott legények *berukkolás* előtt már gyakrabban jártak kocsmai bálba. A tanyasorhoz közel, már Felsőpusztaszer határában volt régebben a *Limbus* nevű kocsmá, *Vesszőshalom* mellett a *vesszősi* kocsmá, távolabb a Géczi- és a Völgyesi-féle kocsmá, ahol *váltott bál*okat rendeztek. A tehetős gazdalegények bejártak a kisteleki kaszinóba is.

Az idősebbek kellemes emlékeket őriznek a tanyai házibálakról: „*Ej, a Pista bácsi de tudott tamburálni! Úgy jártuk, mint a fiókszarvas. Akkó nem möntek el ám a legényök olyan messzire a lányok után. Nem ért rá a legény olyan messzire elmönni. Csak az utcabeliek...*” (Kecskeméti Orbánné Laczkó Mária) Sok legény házibálban ismerkedett meg a lánnyal és ott kezdett udvarolni. Utoljára a második világháború után tartottak *padkaporos bált* az akkori fiatalok. Az infláció idején 1 tojás volt a belépti díj, amit a zenészeknek (a hegedűsnek és a tamburásnak) adtak.

Módos felsőpusztaszeri gazdák kukoricatörés után tartottak *fosztóbálat*. A hajasan tört kukoricát a tanyaudvaron fosztották. Rezesbandát hívtak Kistelekről, és főtt kukoricával, borral kínálták az ingyen munkásokat. A kutyanyaki fiatalok szívesen mentek a fosztóbálakba, mert a soron nem volt szokás ilyent tartani.

Húshagyókor azok a legények, akik „*kimaradtak a farsangbul*”, tuskót húztak. 1940 táján az *öregkutyanyaki* legények *tuskóhúzása* a következőképp zajlott: nagy hó volt farsangkor, ezért szánkóba fogták a lovakat. A szánkón ült a kocsison kívül az álmenyasszony, az álvólegény, a koszorúslegény, a vőfély és a zászlótartó. Egy kis hordó bort tettek a szánkóra, a saroglya után pedig három kis akáctuskót kötöttek. „*Kimöntünk az utca (sic!) végéhez, majd elmöntünk az iskolán túl, Kisnyakra. Nótaszóval. Beálltunk egy udvarra, Bemöntünk, táncoltunk, danoltunk. Utána elgyüttünk haza. A szomszédba' vót a bálunk. Éjjélig táncoltunk...*”

A disznóvágás az 1920-30-as években nem múlt el *kántálás* nélkül. Két-három legény felöltözött „*cigányasszonynak, cigányembörnek*”, bekormozták az arcukat, cigányos ruhákat öltöttek. A cigányasszonynak öltözött legény *garabolyt* tett a karjára és elindultak *kántálni*. Akkor kopogtattak be, amikor a háziak már vacsorához ültek. „*Gyüttünk kántálni!*” – Beengedték őket: „*Maradjatok a konyhába'*. *Öszünk, tik addig danoljatok.*” A vacsora alatt énekeltek, utána a háziasszony a garabolyukba hurkát, kolbászt adott. Akikhez eljártak *kántálni*, azoknak illetet viszonzni az alamizsnagyűjtést. A szokás a második világháború után maradozott el.

A közösségi élet sajátos alkalmai voltak a búcsújárások. A kutyanyaki rendszeresen eljártak pünkösdkor a *szentkúti* (Pálósszentkút, régebben Ferencszállás, ma Petőfiszállás) búcsúba. Szombat reggel nyolc óra előtt gyülekeztek a kutyanyaki iskolánál. A poggyászukat kocsira rakták és a búcsúvezető előénekes vezetésével nyolc órakor gyalog indultak a kereszttel Szentkútra. Délután két-három óra között értek a tetthelyre. Ott töltötték az éjszakát és vasárnap ebéd után indultak haza. Rendszerint hatvan-hetvenen járták meg a szentkúti búcsút, néha többen is. Eljártak még a csanyteleki, kisteleki, mindszenti templomi búcsúba és a „szobori búcsú”-ba (a sövényházi Árpád-szoborhoz), szeptember első vasárnapján. A hívő katolikusok számára a búcsújárás közösségteremtő és hagyományátadó szerepet is töltött be.

A tanyasoron gazdakör vagy hasonló társadalmi egyesület nem létesült. Emlékeznek ún. *negyvennyócas bálakra*, de a hiányos, ellentmondó visszaemlékezések miatt ezek egyesülethez nem köthetők.

1939-ben az *öregkutyanyaki* legények részt vettek a pusztaszeri gazdakör aratóünnepségén. A Kecskemét birtokát képező Felső-Pusztaszer a 19. század közepén, ugyancsak haszonbéres földek parcellázása révén kezdett benépesedni, 1881 és 1934 között közigazgatásilag Kistelekhez tartozott és 1934-ben lett önálló község. Kb. kétezer főnyi népességének túlnyomó hányada a határban fekvő 496 tanyán élt, falumagja alig volt (kocsma, iskola és néhány lakóház). (Juhász A. 1989: 149–164.) A legények a *Kutyanyakhoz* közeli, már Pusztaszer határában lévő *számyékalmi iskolánál* gyülekeztek. A négyökrös szekérre vendégoldalakat, az ökrök nyakába csengetyút kötöttek. A szekéren ültek az aratólányok és a muzsikások. A bandagazda vezérletével tizenkét aratólegény sorakozott fel, mindegyikük a saját lován. Zeneszóval vonultak az iskolától három kilométerre lévő gazdakörhöz.

Jellemzőnek tartjuk, hogy a kutyanyakiak arató felvonulása nem Sövényháza, az uradalmi község, hanem a szomszéd tanyaközösség egyesületéhez szerveződött, ahol szintén haszonbérlelőkből örökföldessé vált parasztok éltek.

Kapcsolatrendszer

Egy közösség kapcsolatrendszerének egyik fontos meghatározója, kikkel alakulnak ki házasságkötés révén kapcsolatai. Különösen azt tartjuk jellemzőnek, honnan hoznak a házasuló legények feleséget, hiszen a párválasztásnak – a szülői akarat ismert érvényre jutása mellett – a férfi udvarlása és elfogadása a meghatározó oldala.

A kutyanyaki legények az emlékezettel elérhető régebbi időben – az 1910-20-30-as években – leginkább a tanyasorról választottak feleséget. Ezt támasztják alá a *padkaporos bálról*, a fiatalok leggyakoribb társas összejöveteléről gyűjtött visszaemlékezések. A tanyasoron minden család ismerte a másikat, a szülők tudták, melyik családban milyen a háttere a lánynak, legénynek, milyen dolgos a menyecskének való. Ha a legények nem találtak magukhoz valót, leggyakrabban *Csanyról* (Csanytelek) hoztak feleséget. Csanytelek a tanyasor keleti feléhez a legközelebbi község, s ami fontosabb: dohánykertészek lakták. Csany dohánykertészesség a Károlyi uradalomhoz tartozott, amely nem oszlatta fel kertésztelepeit, s föltehető, hogy az 1850-es évek első felében a Pallavicini uradalomból elűzött kertész-családokat is befogadott. A dohánykertészekről való származás tudata századunk első harmadában igen elvev és a legtöbb kutyanyaki család kisebb földön, általában 1 holdon foglalkozott is dohánytermesztéssel. Ez a párválasztásnak is tényezője lehetett.

Századunk első évtizedeitől házasságkötések létesültek a Pallavicini uradalom más haszonbérlelői – az 1880-as években bérbeadott *Pitricsom* és az 1893-ban kiosztott

Erzsébet-telep – és *Kutyanyak* bérlő családjai között is. Erzsébet-telepen egy-egy család 8 holdat bérelt, *Pitricsomban* pedig 10 holdas *numerust* mértek, amelyen többnyire két-két család osztozott, (Juhász A. 1989: 197–198) így az egész *numerust* bérlő kutyanyaki családok jobban, a fél numerusosak egy szinten éltek az Erzsébet-telepiekkel.

Kiskutyanyak és kisteleki tanyai családok között is szövődtek házassági kapcsolatok, de a fentieknél ritkábban. Pusztaszeren Kecskemét városa 50 holdas haszonbérleteket parcellázott, így az ottani tanyai gazdák, még a birtok osztódása után is módosabbak voltak a kutyanyaki bérlőknél. Többre tartották magukat a pusztaszeri gazdák, ami a fiatalok összeházasodását akadályozta. Néhány kutyanyaki család – földvásárlással, uradalmi bérföldekkel – elérte, vagy meg is haladta ugyan az átlagos pusztaszeri gazdaszintet, de gyermekeik többnyire az „utcabeli” (sori) családokból választottak házasársat.

Hetipiacra elsősorban Kistelekre jártak. A kisteleki piac – kofáival, kupeceivel együtt – jó értékesítési helye volt tejnek, tejterméknek, baromfinak, disznónak egyaránt. Kistelekről egy *disznókupec* kijárt a tanyasorra hízókat vásárolni. Ritkábban elmentek a félegyházi, *Öregkutyanyakról* a mindszenti piacra is. Téli káposztának a szentesi piac volt jó felvevő helye. „*Vasámap elindultunk Szentesre, mer’ hétfűn vót a piac. Eladtuk a káposztát, szerdán újra mögpakoltunk, újra vittük Szentősre. Vótak azok a szentősi nagygazdák, azok mögvöttek harminc-negyven mázsát. Mer’ azok azt ötettek a cseléddel, káposztát.*” (Zsiga Lajos, 1902.)

Leggyakrabban a kisteleki vásárokat keresték föl, de eljártak a félegyházi, majsai vásárookra is lovat, csikót, tehenet vásárolni. Rendszerint fogattal mentek, az eladásra szánt disznókat, malacokat *ketröc*ben a kocsiderékbe tették, lovat kötőféken a saroglyához kötötték. Tehenet jobbra gyalog hajtottak fel a vásárra. A gyerekek téli ruhaszükségletét rendszerint a kisteleki őszi vásáron szerezték be. Akadtak, akik a dorozsmai, szegedi vásárba is elmentek, de a tiszántúli városok (Csongrád, Szentes) vásárait nem látogatták.

Sövényházán csak 1925-ben épült római katolikus templom. Azelőtt *Öregkutyanyakról* Dócsra, *Kisnyakról* a közelebbi Kistelekre jártak templomba. Az újszülötteket is vagy Dócsra, vagy Kistelekre vitték kereszteltetni, kinek melyik esett közelebb. Az egyházi esküvőt is Dócon vagy az anyási kápolnában tartották. Mindkettő Sövényháza község határában volt. Azok tartották esküvőjüket Kisteleken, akik odavaló lányt vettek feleségül. A század elején az anyási vagy a dóci pap minden második vasárnap tartott misét a kutyanyaki iskolában.

Sövényháza szomszédos és közeli határrészein – *Erzsébettelepen*, *Heffner-telepen*, *Karakás-telepen*, *Rontószélen*, *Pitricsomban* – sok olyan család élt, melyet rokonai szálak fűztek a kutyanyakiakhoz. Az újabban parcellázott uradalmi haszonbérleteken nem kis részben éppen kutyanyaki családok leszármazottai telepedtek meg.

Azért számon tartják, hogy *Rontószélen „könnyebben éltek, mert pusztaszélben laktak és ott a jószágtartás sokkal könnyebb volt, mint Kutyanyakon.”*

Az uradalmi majorok cselédségét a kutyanyaki kisparasztok, gazdák más mentalitásúnak ismerték. *„Az ottani cselédség mögzsokta gyөрökkorátul kezdve, hogy majd mögmondja az intéző úr, mit köll csinálni.”* – mondja egyikük. – *Nem úgy mint nálunk. A parasztembör eldöntötte saját maga, hogy én hogy akarom.”* A kutyanyaki legények eljártak az uradalom földjére szénát, herét kaszálni, de rendszerint külön *bandában* dolgoztak. A házasemberek néhány hold feles vagy harmados kukoricaföldet munkáltak, de a majori cselédekkel ennek a révén nem kerültek kapcsolatba, legfeljebb az intézővel és a csósszel, aki a határt járta. Akik a csóssznek kedvében jártak, megrakhatták a kocsiderekat az uraság lucernájából vagy szénájából, mert a csósz szemet hunyt fölötte.

A tanyasor és a tanyák jellege

A *kutyanyakaiak* a tanyasor megtelepedésétől a közeli évtizedekig a bölcsőtől a koporsóig állandóan tanyájukon éltek, nem volt törekvésük, hogy bármely település belterületén – akár öreg napjaikra – házat szerezzenek. Ennek az a gyökere, hogy a letelepedés idején sem volt másutt ingatlanuk, házuk, elüszött dohánykertészek voltak, akik örültek, hogy lebontott otthonaiktól nem messze haszonbéres földhöz, a letelepedés lehetőségéhez jutottak. Haszonbéres földeken Szeged határában és a Kecskemét által kiosztott pusztákon is létrejöttek ilyen tanyák. Erdei Ferenc tanyarendszerezését figyelembe véve az ilyen jellegű tanyákat szórványtanyának tekinti a szakirodalom. (Erdei F. 1942: 149–150.)

Kutyanyaknak az ad sajátos, a szegedi haszonbéres tanyáktól is eltérő jelleget, hogy az adott közigazgatási egységnek, Sövényházának – amelynek a határában létrejött – egészen az 1950-es évekig nem volt belterülete. A község „központjában” állt a Pallaviciniek kastélya, közelében a községháza, tőle kb. 1 km-re az uradalom központi majorja: a szeri major – semmi több! Az egész népesség a „külterületi lakott helyeken” – majorokban és haszonbéres tanyákon – élt.¹⁷ Az ilyen településeket az egykorú közigazgatás eszmei községnek nevezte.

Kutyanyaknak tehát egy évszázadon át – mialatt három nemzedék nőtt fel – csak névleg volt faluja Sövényháza, de a falu sokféle szerepkörét tekintve nem volt – nem lehetett – központja. Adót fizetni Sövényházára jártak, a földhaszonbért 1932-ig az uradalom központi majorjába szállították és utána ott rótták le a vagyonszállítást.

¹⁷ Az 1910. évi népszámlálás kimutatása ezt a tényt így tünteti fel: „Az egész község a felsorolt lakott helyekből áll.” A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 42. Bp. 1912.

Panaszaikkal a községi bíróhoz fordulhattak, aki éppenséggel a központi major intézője volt. Ám a közösségi életnek, a vallásos életnek, az adásvételnek, a termékek értékesítésének nem Sövényháza volt a központja. *Kiskutyanyak* – mint láttuk – elsősorban Kistelek vonzáskörzetébe tartozott, *Öregkutyanyakra* viszont a közelebbi község, Csanytelek, részben az 1900-as évektől kis faluvá fejlődő „Baksi szőlő” gyakorolt vonzást. Miután az uradalom a volt „Tömörkényi szőlő”-ket eladta, a szőlőtelepen a környék zsellérei, saját hajlékra vágyó majori cselédek, elűzött dohánykertészek leszármazottai 1910-re öt utcás kis falut építettek, amelynek 936 lakója volt.¹⁸ Így a közel két Kutyanyak népességű Baksi szőlő, mint faluszerű zárt település kisebbfajta vonzasközpontot jelentett *Öregnyak* lakói számára. Kistelek azonban az egész tanyasornak piaci és vásárközpontja volt.

A tanyasornak ez a jellege az 1960-as évek vége óta folyamatosan változik. Sövényháza (1973 óta Ópusztaszer) község tanácsa a belterület fejlesztése érdekében telkeket parcellázott. Ugyanakkor a szakmát tanult fiatalok elvagyódtak a tanyáról, mert munkát csak a téesz-központban, a kisteleki gépállomáson vagy Szegeden kaptak. Telket vásároltak és építkeztek, hogy munkahelyükhöz közelebb legyenek. A munkából kiöregedett házaspárok közül is többen vásároltak a faluban telket, házat építettek és a hetvenes években beköltöztek a tanyáról. Számos család eladta tanyáját, de vannak, akik megtartották, és családtagjaikkal kijárnak a faluból a szőlőt, gyümölcsöst, kertet művelni. Ezek már *tartozék tanyák*: hozzátartoznak egy-egy belterületi házhoz, akár mint ún. „hétvégi tanyák”, akár majd valamely családtagnak tartósabb ideig otthont és megélhetést nyújtó gazdasági telepek.

*

A fél *numeruson*, vagyis 8 holdon gazdálkodó *kutyanyakiak* kispasztok voltak. Legtöbbjük az uraságtól még „fogott” egy-két hold feles kukoricaföldet, amiért ugyan szolgáltatást kellett végezniük: 1 hold feles földért összesen 2 holdat kellett megszántani. A kocsival-lóval bíró kispasztt – úgy mondják – így is jobban járt, mint a fogat nélküli törpebirtokos, mert annak csak „harmadából” adtak kukoricaföldet.

Egy fél *numerusos* kispasztt az 1920-as években tartott 4 lovat, 2 csikót, 8 szarvasmarhát, 25-30 disznót és malacot. A kutyanyakiak a hasonló földű tanyai kispasztoknál valamivel több jószágot tartottak, amit a bérfölddel járó *pusztarész* tett lehetővé. Így jól tudták trágyázni földjeiket.

Az 1910-es években Varga Péter egész *numerusos* gazdának volt 24-25 szarvasmarhája, 7-8 lova, 25-30 disznaja és tartott 12-13 birkát is. Pusztaszeren is

¹⁸ L. 16. jegyzet 541.

volt 12 hold bérföldje, úgyhogy disznait a saját földjén legeltette, egy rokon pásztorgyerek ügyelt rájuk.

Az egész numerosos parasztok már gazdának érezték magukat. Az 1920-as években három kutyanyaki gazda: Kecskeméti Gáspár, Kósa János és Zsótér Antal a szomszédos Felsőpusztaszeren örökföldet vásárolt. A megvásárolt 49 kat. holdas földnek 1910-ben még Dékány Istvánné volt a bérlője. Az egy tagban lévő földből Kósa János 21, Zsótér Antal 15, Kecskeméti Gáspár 13 holdat vett meg.

A tehetős kutyanyaki gazdák vállalkozókedvére jellemző, hogy négyen: K. Kovács István, Kósa János, S. Pap Kálmán és Varga Ádám 1929-ben bérbevették a *Székely-tanyát*, ami tulajdonképp kisebb uradalmi major volt, s nevét korábbi bérlőjéről, Székely Lukácsról kapta. A majorhoz kb. 5-600 kat. hold föld tartozott, melyet részben az ott lakó kommenciós cselédek műveltek, részben a haszonbérlők maguk gazdálkodtak. A kifizetődő haszonbérlet az 1945. évi földosztással szűnt meg.

K. Kovács István *öregkutyanyaki* gazda, *Székely-tanya* bérlőinek egyike több mint húsz éven át volt sövényházi másodbíró. Értelmes, tekintélyes gazdának emlegetik.

A haszonbéres földeken a kutyanyakiak úgy gazdálkodtak, mintha sajátjuk lett volna. Másutt is tapasztaltuk, hogy a hosszú lejáratú – legalább 10 éves, de többnyire 25 éves – bérleteken a parasztok tartós megtelepedésre rendezkedtek be. Csak a teher volt több, mint az örökföldön, mivel az adón kívül haszonbért is kellett fizetniük. A bérföld örökölhető, adásvételnél átruházható volt, tehát az 1932-ig tartó haszonbérleti viszony a tanyák jellegét nem befolyásolta.

Rózsa Sándor-monda

(elnagyolt fonetikus lejegyzéssel)

„Az uradalom mögfogadott három idevaló embört éjjeliőrnek. Kiss Miska, öregapám apja mög még valaki. Hároman vótak. Amaz a kettő félt Rúza Sándoréktul. Vót Rúza Sándor, Pisze Matyi, Veszélka Imre... Öleg az hozzá, hogy öregapámnak az apájával haverok löttek. Amaz a kettő fölmondott az uraságnak. Mer' mikó öregapámnak az apja vót az éjjeliőr, akkó Rúza Sándorék sose vitték az uradalomtul se ökröt, se hízót, semmit. Mindön harmadik éccaka vót a soros (...) Itt a pusztaszeri majorba'.

Mikó amazok leléttek, lemönt a kasznárhon. – No Pál, mi újság? – Nem ögyéb uram, köszönöm a szógálatot én is. – No-no, mi van veled? – aszongya – Ne haggy itt bennönket! – Nem, kéröm, gyünnek Rúza Sándorék, oszt' ha bevágónnak, önnének, ha tudnák nekik mit anni. Ebbül a keresetbül nem tudok mögéláni. – No Pál, mi hiányod van? – Aszongya, kék legalább pár mázsa búza. Három mázsa tisztabúza, maj' megörölnénk, hogy tuggyunk egy kis kalácsot vagy kenyeret tönni clébük. – Szödjetök föl három mázsa búzát azonnal! – El is vitték azonnal a malomba. Mögö-rölték, hazahozta a lisztöt.

No, maj' egy hétnék utánna elgondóta az öreg megin. Ehhön kék szalonna vagy kóbász, valami. Csak lemönt a kasznárhon. No Pál, mi újság? – Nem ögyéb uram, köszönöm a szógálatot. Rúza Sándornak mög Piszte Matyinak nem köll ám a kenyér mög a kalács. Azoknak egy kis szalonna is kék mög kóbász. – Ereggy Pál kifelé. Egy három mázsás hízót válasszatok ki. Tögyétök a kocsira, oszt' mán vigyed is. – Kimönt. Föltöttek egy három mázsás hízót a kocsira, elhozta haza. Levágták a dísznót.

Egy hétnék utánna megin eltanát az öreg valamit a pihent észsze. Lēmönt a kasznárhon csak mögköszönni. – No Pál, mi hiány van még? – Hát uram, mögmondom őszinte. Rúza Sándorék nem szeretik ám a vizet, hanem a bort is követelik, mikó jólaknak. – Semmi, Pál! Azonnal két lovat befogni, le az anyási nagypincébe, háromszáz literös hordót guríjjatok föl a kocsira, oszt' vidd fő! Elhozta a bort is.

Osztán gyüttek Rúza Sándorék. De mikó öregapám apja vót éjjeliőr, semmit el nem vittek az uraságtul. Mikó amazok vótak, mindön éccaka elvittek valamit.”

(Elmondta Kovács Ferenc, sz. 1911)

Adatközlők

1968. évi gyűjtés: özv. Huszka Ferencné 76 éves, Gyapjas József 73 éves. 1974-ben: Zsótér Antal 86 éves, Vedrédi Lajos (1881). A további anyaggyűjtéseken: Borda János (1902), Palotás Antal (1902), Szatmári István (1902). Székely-telep, Zsiga Lajos (1902), Molnár János (1910), Süli János (1910), Janó János (1911), Erzsébet-telep, Kovács Ferenc (1911), Zsótér Ferenc (1912) és Zsótér Ferencné Kósa Eszter (1913) Erzsébet-telep, Túri Károly (1915), Kecskeméti Orbán (1919), Kecskeméti Orbánné Laczkó Mária (1924), Kecskeméti Jánosné Juhász Erzsébet (1924) Pusztaszer, Kósa József (1929), Tülkös János (1930), Tülkös Jánosné Varga Mária (1934), Kovács György (1950), Kecskeméti János (1960). Valamennyiük adatszolgáltatását köszönöm. Köszönettel tartozom Pálffy Gyulának, a kis-zeri (kutyanyaki) iskola egykori tanárának, segítőkézségéért és visszaemlékezéseiert.

IRODALOM

Bálint Sándor 1957: *Szegedi szótár I-II*, Budapest, Akadémiai.

Bálint Sándor 1976: *A szegedi nemzet – A szegedi nagytáj népelete. Első rész = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75–2.*

Erdei Ferenc 1942: *Magyar tanyák*, Budapest, Atheneum.

Inczefi Géza 1958: Sövényháza és vidékének földrajzi nevei, *A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve*, 83-153.

Juhász Antal 1989: A szegedi táj tanyái, *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1982/83-2.

Palugyay Imre 1855: *Magyarország történeti, földirati legújabb leírása IV*, Pest.

Zsilinszky Mihály 1900: *Csongrád vármegye története*, Budapest.

KUTYANYAK. DIE SIEDLUNG UND DAS GESELLSCHAFTLICHE LEBEN EINER GEHÖFTSREIHE

JUHÁSZ ANTAL

Der Autor stellt die Siedlungsgeschichte, das gesellschaftliche Leben und Beziehungsstruktur einer Gemeinde in Südungarn (fpusztaszer, vor 1973 Sövényháza genannt) dar. Das Gebiet der Ortschaft war bis 1945 Teil der Pallavicini-Domäne.

Das Besiedeln der Gehöftsreihe begann 1853, als der Gutsbesitzer von den Majorsfeldern, die sich an die Pußta der Stadt Kecskemét angrenzten, mehrere Morgen verpachtet hatte. Ein Pächter bekam 10,5 Morgen Land (davon 6 Morgen Acker, 4 Heuwiese und das halbe Morgen Hausgrundstück). Sie waren verpflichtet Tabak anzubauen, Bäume zu pflanzen, auf den Feldern des Guts bei der Ernte mitzuarbeiten und jährlich 20 Tage Frondienst zu leisten. Der Gutsbesitzer hat seinen Pächtern Verpflichtungen und Lasten auferlegt, gleichzeitig versuchte er zum selbständiger Wirtschaften fähige Bauern anzusiedeln. Später wurde die Größe des auf einen Pächter fallenden Landes auf 16 Morgen erhöht und die Pächter bekamen Weiderecht für die Pußta des Gutsbesitzers. 1857 wohnten auf den verpachteten Grundstücken auf 20 Gehöften 26 Familien, Anfang der 1860er Jahre sind es schon 49 geworden.

Die Pächter mußten jenseits der am Rande des Guts ausgesteckten Feldgrenze, auf der nördlichen Seite bauen, daher bildete sich eine dem Weg folgende Gehöftsreihe heraus. 1932 gelangten die Felder durch Vermögensablösung in den Besitz der Pächter. Danach wurden auch auf der anderen Seite der Feldgrenze Wohnhäuser gebaut; so bieten manche Teile der 7 km langen Gehöftsreihe das Bild einer dörflichen Straße.

Die volkstümliche Bezeichnung der Gehöftsreihe - Kutanyak - rührt der Erinnerung nach daher, daß sich einige Vertriebene der in der Nähe liegenden Tabakplantage, die den Namen Kutyaabont trug, hier, auf diesen Pachtstücken niedergelassen haben. Der offizielle Name der Feldmark war fpusztaszer, dieser ist aber vor Jahrzehnten in Vergessenheit geraten, seine Bewohner und die der ganzen Umgebung benutzen nur die volkstümliche Bezeichnung.

Die Abhandlung analysiert die weiteren Veränderungen in der Siedlung, in ihrer Population und in den Besitzverhältnissen der Gehöfte. Die Gehöftsreihe erreichte ihren höchsten Entwicklungsstand am Ende der 40er Jahre: zu dieser Zeit gab es an die 100 Häuser in der Gehöftsreihe (die Population betrug 1930 530 Personen). 1992 fanden wie 80 Gehöfte, davon waren aber 7 unbewohnt. Viele zogen Anfang der 70er Jahre in das Dorf oder in größere Ortschaften, die Population der Gemeinde überalterte. 1982 war das Gehöft nur für 182 Personen ständiger Wohnsitz. Zahlreiche Gehöfte sind als Wochenendhäuser, als Hobbygehöfte benutzt. Es ist charakteristisch, daß die Inhaber von 7 Gehöften in der nächstliegenden Großstadt Szeged, von 11 in der benachbarten Kleinstadt Kistelek wohnen.

Die Arbeit legt die gemeinsam verrichteten Arbeiten, die Assoziationsformen der Landwirte, unter anderem auch die Funktionsweise der Weidegesellschaft dar. Sie behandelt die Angelegenheiten des gesellschaftlichen Lebens: die Nachbarsbesuche, die Vergnügungen der Jugendlichen: den Kinderball, die Ofenbankstaubball genannte häusliche Vergnügung, das Rumpfziehen zum Fasching und das Erntefest.

Der Autor geht darauf ein, wen die Bewohner der Gehöftsreihe geheiratet haben, wo sie in die Kirche, auf den Markt oder Jahrmarkt gegangen sind, um etwas zu kaufen oder zu verkaufen. Er behandelt das Verhältnis der Bewohner zu den Dienstleuten der angrenzenden Majoren, zu anderen Gehöftsleuten und den Bewohnern der benachbarten Dörfer.

Die Lage und der Charakter der Gehöftsreihe „Kutanyak“ weicht von den anderen Pachthöfen der Region ab. Ihre Besonderheiten rührten daher, daß das Gutsdorf, in dessen Mark sie entstand, bis 1950 kein inneres Gebiet, keinen Dorfkern hatte. (Die Fachliteratur nennt solche Siedlungen „ideelle Gemeinden.“) Für die Bewohner der Gehöftsreihe bedeutete Kistelek, die nächstliegende Gemeinde, „das

Dorf", wo sie am häufigsten in die Kirche, auf den Markt und Jahrmärkte gingen. In der Gemeinde Sövényháza wurde erst 1925 eine römisch-katholische Kirche gebaut; der Ausbau des Dorfkerns begann in den 60er Jahren.

Die Mehrzahl der Gehöfte war kleinbäuerliches Eigentum. Manche unternehmungslustigen Bauern sind durch das Pachten größerer Felder und groß angelegte Viehzucht zu Landwirten avanciert.